

GYÁRFÁS ISTVÁN: VIRGILIUS POÉTÁNAK AENEISE

A szöveget gondozta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Thimár Attila, Budapest, Universitas Könyvkiadó, 1995, 512 l. (Historia Litteraria, 1).

„Nyugat-Európa szellemi emberét abban a korban, amelyben a költészetnek megnyílni kezdett, három latin költő ragadja meg hatásával: Vergilius, mint »imádság és költészet« – vagyis az, amit e kettőben a misztikus lélek azonosnak érez –; Catullus, mint szenvedély és költészet; Horatius, mint életbölcsség és... tegyük-e hozzá, hogy költészet?» – kezdte fejtegetéseit Kerényi Károly a két világháború között, a *Horatius noster*, a magyar Horatius-fordításokat bemutató antológia bevezetőjében. A továbbiakból kirajzolódik álláspontja arról, hogy miért lehetett Horatius „a mienk” is.

De mit mondhatnánk Vergiliusról, különösen, ha nem is ismerjük magyarra válásának egyik legfontosabb dokumentumát? Már csak ezért is leszögezhetjük, hogy ígéretesen indul az Universitas Könyvkiadó új sorozata, hiszen az első teljes magyar *Aeneis*t teszi hozzáférhetővé. Úgy tűnik, az első kötet eleget tesz a sorozatszerkesztők (Hargittay Emil, Kecskeméti Gábor, Thimár Attila) által meghatározott követelményeknek: a közölt mű szakmai újdonságának és a tudományos igényű feldolgozásnak.

Gyárfás Istvánról mindössze néhány életrajzi adatot ismerünk. Prózaí fordításának előszavából lehet tudni, hogy munkáját 1717-ben fejezte be. Az eposz 12 könyve után olvasható a 13., „Maphaeus Vegius Poeta”, azaz Maffeo Vegio 15. századi kiegészítése, amelyet a 17–18. században is együtt adtak ki Vergilius szövegével; majd a 12. könyv „summaja”. A szövegkiadásban jó száz lapos függelékként megtalálható az első három könyv korabeli verses fordítása; ezt nem lehet bizonyosan Gyárfás Istvánnak tulajdonítani.

Rövid előszavában Thimár Attila leírja a fordítás két ismert kéziratot tartalmazó változatát. A szövegközlés alapja az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár teljes példánya. Az Országos Széchényi Könyvtár Mihály deák-kódexe a fordítás első négy könyvét tartalmazza. A két szöveg 80–90 százalékból megegyezik, az eltéréseket a lapalji jegyzetek mutatják.

A két kézirat viszonyát kutatva Thimár arra a megállapításra jut, hogy az esztergomi példány a budapestinek a javítás céljával készült másolata. Bár a szövegkiadó csak néhány példával utal következtetéseinek forrásaira, könnyen sejthető, milyen nagy munkát végzett. Célszerűnek tűnt ugyanis a variánsok viszonyát az eredetivel való összehasonlításban vizsgálni. A 18. században azonban nem könnyű „az” eredetit megtalálni. Mint a függelékéből kitűnik, Thimár Attila hét különböző 17–18. századi latin *Aeneis*-kiadással vetette össze a két kéziratot. A vizsgálat eredménye: „Az általunk átnézett kiadások egyike sem tartalmazza e szövegváltozatok együttesét, s ezért jelen ismereteink alapján nem áll módunkban eldönteni azt, hogy milyen editio állhatott Gyárfás rendelkezésére.”

A kiadás legfőbb érdeme, hogy alapos filológiai felkészültség birtokában bárki számára elérhetővé teszi a kéziratok tartalmát. A munka irodalomtörténeti jelentőségét növeli, hogy a 18. század elejéig terjedő időszakból igencsak meg kell becsülnünk az olyan magyar szöveget, amelyik – kiadója szavaival – eredetijét „már irodalmi alkotásként fordítja, igyekszik szórakoztató olvasmányt adni olvasói kezébe.”

A függelékben Thimár Attila említ néhányat a magyar *Aeneis* értékelésének lehetséges szempontjai közül. Az

általános jellemzés során többek között megállapítja, hogy „egy-két kivételes helytől eltekintve, a magyar szövegben nem érezzük a prózahagyomány Pázmánytól induló s a korszakban Bethlen Miklós által felmutatott szépségeit.” Thimár három területről hoz néhány olyan példát, amelyek jelentős mértékben meghatározzák a fordítás sajátosságait: a kihagyások és betoldások, a földrajzi és mitológiai anyag visszaadása, a magyar nyelvű kifejezés problémái.

A kiadás a textológusok számára megfelelő kiindulás az eddigi ismeretek pontosításához. A szóban forgó kötet segítségével lehet tovább keresni a fordító által használt latin edíciót; el lehet gondolkozni a meglévő vagy kikövetkeztethető kéziratok egymáshoz való viszonyán. A függelékben felvillantott szempontok alapján pedig el lehet mélyíteni a magyar *Aeneis* irodalomtörténeti értékelését.

Az előszó példamutató önmérséklettel csak a szövegkiadással szorosan összefüggő kérdésekkel foglalkozik, azokkal is csak vázlatosan. A jelzett egyéb kérdésekre csak rövid utalás történik, vagy még az sem. Megérdemelt volna néhány mondatot az a probléma, amelyet Thimár a műhöz kapcsolódó hosszabb tanulmányában (ItK, 1994, 725–742) tárgyal: mi lehetett a magyar *Aeneis* elkészítésének indítéka?

Vergilius eposza – vagy legalábbis bizonyos részei – a magyarországi iskolákban a 16. századtól tananyag volt. Említett dolgozatában Thimár Attila vizsgálja a kézenfekvő lehetőséget: a fordítás az oktatással függhetett össze. Végül arra a következtetésre jut, hogy a munka mégsem lehet kizárólag az iskolai fordítási gyakorlatok rögzítése vagy tankönyv gyanánt használható segéd-eszköz, szerzője szélesebb olvasóközönségnek szánta.

Thimár előadásában hihetőnek tűnik Gyárfás István témaválasztásának magyarázata. Meggyőzően vázolja azt

a párhuzamot, amelyet a régiségben éreztek az *Aeneis* tartalma és a magyar történelem alakulása között. A 16. században a mohácsi vereséget Trója pusztulásához hasonlították; a török kiűzése után pedig az eposz a nemzeti újjászületést példázta: ahogy Aeneas új hazát talált, úgy a magyarság sorsa is jobbra fordulhat. „A XVII. század végére az eposzhoz kapcsolódó két eszme összefonódott” – írja Thimár Attila. „Minden bizonnyal a Trója és Magyarország sorsa között vont gondolati párhuzam népszerűsége is motiválta Gyárfást műve elkészítéséhez.”

Az okokat keresve nyilván kinek-kinek sokféle gondolata támadhat. Érdemes például visszatérni Kerényi Károly idézett tanulmányához. A szerző a „római létről” elmélkedve írja: „Ebben a létben áll egymással szemben a római-ság paraszt-latin és etruszk-városi múltjának ellentmondó öröksége: a primitív egyszerűség ideálja és a művészi-es, kényelmes kultúrélet szeretete, s a másik két ellentétes tendencia: a rómaiság és az »emberség«, a *Romanum* és a *humanum* kultusza. Az augustusi aranykor nagy római költőiben e szét húzó elemek tökéletes harmóniában oldódnak fel és e harmóniában valósul meg a tiszta és teljes »latinság«...” Vajon Magyarországon, a 17–18. század fordulóján nem kínálkozhatott-e valamiféle párhuzam ezekkel a problémákkal is?

Gyárfás István *Aeneis*-fordítása a szűkebb szakma figyelmén kívül számot tarthat akár az olvasók szélesebb körének az érdeklődésére is, elsősorban mint különlegesség. Ha a fordítás nem is követelhet magának helyet a régi magyar próza legjobb alkotásai között, az irodalmi igényességek kedvelőinek sok izgalmas, esetenként mulatságos pillanatot szerezhet. A korszak van annyira ismeretlen a legtöbb olvasó számára, hogy gyakran rácsodálkozhassanak a 18. század eleji magyar

nyelv ma már kuriózumnak tűnő fordulataira.

A kiadás tehát több szempontból is nélkülözhetetlen forrás az első magyar *Aeneis*-fordítás további tanulmányozásához. Ennek nyomán arra is fény de-

rülhet, hogy a latin klasszikusok társaságában hogyan lett az *Aeneis* szerzője is magyarrá, hogyan lett a mienk – azaz „Vergilius noster”.

Bartók István

KARACS TERÉZ (1808–1892). ANNOTÁLT SZEMÉLYI BIBLIOGRÁFIA

Összeállította László Gézáné Szarka Ágota, Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1993, 179 l. (Neveléstörténeti Bibliográfiák, 13).

A 19. század derekának legjelentősebb női pedagógusa, s az 1880-as évek kiváló emlékirója volt Karacs Teréz. Örömmel vettük kezünkbe a munkásságáról szóló részletes bibliográfiát.

Mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy irodalomtörténeti bibliográfia is ez, hiszen a Pesten született és sokáig ott élt Karacs Teréz személyesen ismerte a múlt század sok magyar íróját: Kazinczy Ferencet, Virág Benedeket, Katona Józsefet, Kultsár Istvánt, Döbrentei Gábort, Fáy Andrást, Kovács Pált, Kölcsy Ferencet, Vörösmarty Mihályt, Táncsics Mihályt, és számos újság közölte a róluk öregkorában írt emlékező cikkeit. Egy ilyen írásából tudjuk például, hogy amikor Kazinczy 1818-ban több előkelő vendéggel fölkereste az ő családi körüket (az apa, Karacs Ferenc híres rézmetsző művész volt), Kazinczy megsimította az akkor tízéves Karacs Teréz fejét, mondván: „Az én Eugéniám is ily korú.”

A bibliográfia módszertani bevezetővel és Karacs Teréz életének rövid ismertetésével kezdődik (II–X. lap). Ezt követi műveinek, cikkeinek, leveleinek időrendi felsorolása 172 tételben, azután külön a 173–361. tételekben a róla szóló művek, cikkek és a hozzá írott (fennmaradt) levelek szemlézése következik. A tételek annotáltak. Tartozéka még a könyvnek a felhasznált forrásmunkák felsorolása, a névmutató, a földrajzi és intézménymutató, végül a rövidítésjegyzék.

Az összeállító teljességre törekedett, így komoly segítséget nyújt azoknak, akik Karacs Teréznek és kortársainak az életművét vagy a 19. század magyar irodalom- és neveléstörténetét kutatják. A nagy és a hibák ellenére is dicséretes munka készíti e sorok íróját arra, hogy az alábbiakban a bibliográfia kisebb-nagyobb hibáira is rámutasson.

A VIII. lapon hibás a *Lővei Klára* név, ennek viselője ugyanis rövid ő-vel írta a nevét, amely a *Lövő* helységnevből származik (vö. *Küküllő* – *Küküllei János*). Ugyanott számítási hiba van abban a mondatban, hogy Karacs Teréznek „29 év után (1846–1877) újra feléled írói munkássága”: ez nem 29, hanem 31 éves időköz. A IX. lapon hiba, hogy „1887. április 1-jén” ünnepelték a 80. évébe lépő írónőt; a 75. lapon a szerző maga közli a helyes dátumot: ez április 16-án történt.

Hibák, elírások a bibliográfia *tételeiben*:

6. tétel: A Regélő 1833. évi folyamának nem a 7., hanem a 8. számában jelent meg Karacs Teréz németből való versfordítása. – 21. tétel: A Honderűben a *Néhány szó a fiatal nőkhez...* c. cikket nem Karacs Teréz, hanem Héthegyi Erzsébet írta. A folyóirat „Egy nőtől” aláírással közölte ezt 1845-ben. A tanulmányt Evva Gabriella tévesen tulajdonította Karacs Teréznek. Az Életképek szerkesztőségi jegyzetei (1845, II, 713) Héthegyi szerzőségét bizonyítják. – 42. tétel: A *Felszólítás a szülőkhöz* c.